

4525

9(47-925)

U-97

հւճիւր 1920

ԲՈՂՈՔՍ

ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ

ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ

1920

✂ Ի Զ Մ Ի Ր ✂

Նորիւն Վսեմութիւն

ጥብቁ. የዐገ ስቴጋዊነት

Նախագահ Թրանսսկյան Հանրապետության

ԲԱՐԻՋ

Գարուն Եւսիսագահ:

Ստորագրեալս, Մուշեղ Սերոբեան, Արքեպիսկոպոս
Հայոց Ատանայի, և ընդհանուր վարիչ Կիլիկիոյ Ազգ․
Միութիւններու, պատիւ ունիմ Ձեզ պարզելու հետեւ
եալս։

Ատանա հրատարակող հայերէն «կլիկիա» թերթի Մայիսի մէկ թիւին մէջ կարդացի ֆրանսական արեւել-եան բանակի Ա. Զօրաբաժնի մնայուն Պատերազմական Ատեանի կողմէն 1920 Ապրիլ 23 ին տրուած դատա-վճիռը, որ հետեւեալն է.

Քաղաքիս ֆրանսական վարչութիւնը հետեւեալը կը հաղորդէ հրատարակութեան համար.—

Ֆրանսացի ժողովուրդին անունով Արեւելքի
Ֆրանսական բանակի Ա. զօրաբաժնի միայուն պատե-
րազմական առեանը հեծեւեալ վճիռը արձակեց.—

Այսօր 1920 թվականի ապրիլի 23-ին, Սեբեդիքի ֆրանսական բանակի Ա. Գորաբաժնին մնալուն պահ՝ Երևանի քաղաքում տեղի ունեցած զինվորական հեղափոխության արդյունքում զոհվել է իր պահանջներուն եւ եղբակացու թեմանց մէջ։
Երևան, 1920 թ. —

Մուշեղ Արքեպիսկոպոս Սերոբեանը (ի բացա-
կայութեան) յանցաւոր նկատուած է:

Ա.— Մէկի դէմ չօրս ձախով՝ չարագործներու
ընկերակցութեան համար:

Բ.— Մէկի դէմ չորս ձանդով պայթեցուցիչ
գործիքներու շնորութեան եւ պահպանութեան համար:

Գ.— Միաժայնութեամբ՝ զէնք եւ պատերազմական ռազմանիւթ ունենալուն համար :

ГОС. ПУБЛИЧ. СПЕЦ. ОТД.
О. ИСХОД. № 807.
ГОС. ПУБЛИЧ. СПЕЦ. ОТД.
Гос. Публичн.

Գ. — Միտմանը մեծամեծ անխոհեմության պատճառով մարդասպանության մեղսակցությունը:

Հետևաբար, վերոյիշեալ ասեանք ի բացակայութեան մէկի դէմ յորս ծաղնով կը դասապահէ վերոյիշեալը տասը տարուան ատժանակիք աշխատանքի եւ քսան տարուան բնակութեան իրաւունքի զրկումի, համաձայն, Ս. ի 63, 202, 267 եւ 59, 263, 266, 319, Ս. փ. եւ 1834 մայիս 24 ի օրէնքին 3 եւ 4. ինչպէս նաեւ 1871 յունիս 19 ի օրէնքին 3րդ յօդուածներուն:

Տեսնուած՝ **ՀԱՐԱՋԱՍ ԱՐՏԱԳՐԹ.**
 Կառավարութիւն. համար ստոր. դիւանալ.
 Գծիւքէր (Անընթեռնելի)
 (Ստորգր.) ՏԷ Վ.Ս

Այս դատաւճռին հիմ կազմող ամբաստանութիւնները աշխարհի կամայական են եւ անտրամաբան, որ արդարութեան տարրական գաղափարը, քիչ մը ուղղամտութիւն եւ bon sens ունեցող մարդերու արդար զայրոյթ մը միայն պիտի պատճառէին: Եւ ես կը խորհիմ, թէ պատերազմական ատեանը, ճշմարտութիւններ փնտռելէ, եւ արդարութիւն մը գործադրելէ աւելի, իր այս դատաւճիռը արձակած է ֆալսիֆիկան նպատակներէ դրդուած, եւ հարկադրուած՝ Կիլիկիոյ մէջ ասպետական Ֆրանսայի քաղաքականութեան անհամապատասխան սխալ քաղաքականութեան մը գործակալներէն:

Ես այս բողոքին մէջ, չքննդատումի փորձը պիտի չընեմ ինքզինքս արդարացրելու համար անիրաւ եւ ապօրէն դատաւճռի մը դէմ, որ իմ դատապարտութենէս աւելի դատապարտութիւնն է պատերազմական ատեանին: Չեմ տարակուսիր բնաւ որ ազնիւ Ֆրանսան զոր մենք զարեիք ի վեր մեր բոլոր հոգիովը սիրեցինք, համամիտ գտնուի երբեք վճիռի մը որ ի հիման դատապարտութիւնն է արդարութեան եւ անմեղութեան:

Ես հոս պիտի բաւականանամ միայն իրողութիւններ տալով, եւ այդ իրողութիւններու հիման վրայ, վերլուծելով պատերազմական ատեանին կողմէ ի բացակայութեան ինծի դէմ արձակուած դատաւճիռը: Եթէ Ատա. Նայէ բացակայ չըլլայի, տեղեկութիւն պիտի ունենայի Պատերազմ. Ատեանին կոչնագրին, եւ պիտի ներկայանայի ոչ իբրեւ ամբաստանեալ, այլ իբրեւ ամբաստանող, անոնց դէմ, որոնք զինւորական արդարութեան առջև ինծի դէմ հետապնդում՝ յառաջ բերին, եւ իբրեւ դատախազ՝ պահանջելու համար գրաւեալ ինչքերս, ինչպէս նաեւ վնասուց հատուցում:

Պատերազմական ատեանը, շատ լաւ գիտէ, թէ Ֆրանսական բանակի Կիլիկիա մուտք գործելէն սկսեալ երկրին վարչութեան մէջ ո՛րպիսի կամայականութիւններ, ո՛րպիսի դիտումնաւոր սխալներ, ո՛րպիսի պատասխանատու թերացումներ գործուեցան, մանաւանդ Col. Brémont ի վարչութեան օրով: Այդ սխալները շատ աւելի մերկապարանոց երեւան եկան անգղիական զօրքերու Կիլիկիայէն քաշուելէն անմիջապէս վերջ: 1919 ապրիլէն ի վեր, եւ, իբրեւ Կիլիկիոյ զգ. Միութիւններու ընդհ. վարիչ, եւ Ատանայի Հայ Ազգ. Միութիւնը ինծի հետ, եւ 1919 Յուլիոէն սկսեալ Պ. Մ. Տամատեան, իբրեւ լիազօր ներկայացուցիչ Միացեալ եւ ամբողջական Հայաստանի, մեր պաշտօնագրերով եւ մեր բերանացի տեսակցութիւններով յաճախ առիթը ունեցած ենք մասնաշեղու, Administrateur en chef-ին, կիրարկուած սխալ քաղաքականութեան աղետաւոր հետեւանքները ընդհանրապէս, եւ մասնաւորապէս Օսմանիէի կառավարիչ Cap. André ի տխուր եւ երկրաքանդ գործունէութիւնը. բայց զժբաղդաբար մեր Ֆրանսասէր Հայու պարզ ու աննկատ դիտողութիւնները անխելի մնացին. մեր բողոքները արդիւնք մը չունեցան երկրին պայմաններուն անտեղեակ, ինչպէս նաեւ Կիլիկիոյ այնքան այլատարր ազգաբնակչութիւններու մտայնութեան:

78437 - 4.2

49425

8

և հոգեբանութեան անհմուտ վարիչներուն վրայ, և Col. Brémond մէկէ աւելի անգամներ, պաշտօնագրերով, պնդեց իր որդեգրած թրխաւոր կամ հայասեաց փաղափականութեան վրայ: Եւ այդ սխալ քաղաքականութեան արդիւնքը այն եղաւ, որ ոճրագործներ ուղղակի թէ անուղղակի կերպով քաջալերութիւն գտան, և 1920 Յունւար 21 էն ի վեր ամբողջ Կիլիկիան մատնուեցաւ սուրի և հուրի:

Այս գծոյն կացութեան ամբողջ պատասխանատուութիւնը կը ծանրանայ, Կիլիկիոյ վերին վարիչ Col. Brémond ի վարած քաղաքականութեան ուսին: Հետեւաբար պատերազմական տեսանկն վերոյիշեալ դատաւճիւղին մատնանշած «չարագործներու ընկերակցութիւնը», ինչպէս նաև «անխոհեմութեան պատճառով մարդասպանութեան մեղսակցութիւնը» պէտք է փրկուել ուրիշ տեղ, բայց ոչ իմ մէջս: Այս մեղսակցութիւնը և պատասխանատուութիւնը այլեւս սքողուելիք կամ պարտուելիք բնոյթ չ'ունի. անիկա նոյն իսկ հրատարակուած է Ատանայի հայ թերթերուն կողմէն: Զինուորական իշխանութեան սեղմումներուն ենթակայ «Հայ Հայն» իր ապրիլ 10 թիւի խմբագրականին մէջ կըսէ.

«Կիլիկիոյ մէջ մինչև հիմա պատահած դէպքերուն համար պատասխանատու է Ֆրանսական կառավարութիւնը, քանի որ զայն իր գրաւութիւն և պաշտպանութեան տակ պահելու պարտականութիւնը պահանջելով և յօժարակամ ստանձնեց»: Եւ տարւոյս Մարտ 13 ին Ատանայի տանա մէջ պատահած պայթումը, և անոր հետեանքով եղբորս մահը, այդ կառավարական պատասխանատուութեան չըջանակին մէջ կը գտնուին արածաբանօրէն:

Իսկ «Կիլիկիա» թերթը իր Ապրիլ 22 ի խմբագրականով, ի միջև այլոց կըսէ.

«Մեր հրատարակութեան թուականէն սկսեալ այս սիւնակներուն մէջ մենք բնաւ չ'ձանձրացանք հազար

անգամ կրկնել, և անոր վրայ պատկանեալ իշխանութեանց ուշադրութիւնը հրաւիրել, բայց գիրքը մընացին գիր, և իրենն ու իրողութիւնները շարունակեցին իրենց զարգացումը օր ըստ օրէ աւելի ուժգնօրէն և աւելի տենդոտ եղանակով մը: Վերջին քանի մը ամիսներու ցաւալի իրադարձութիւնները եկան հաստատելու, որ մենք աւելորդ վայնասուններ չէ որ կը փրցնէինք, և թէ Հայ ժողովուրդը առաւել քան ո՛րէ արտաքին իշխանութիւն գիտակ էր այն խոշոր դաւադրութեանց, որոնք կը սարքուէին իր գոյութեան դէմ: Բայց մեր ժողովուրդին այս գիտակցութիւնը չ'ունեցաւ իր համապատասխան արդիւնքները, նախ այն պարզ պատճառով որ, ան տարագրութենէ իր վերադարձին, գրկուած էր այն անմիջական միջոցներէն, որոնք պիտի կրնային գործունէութեան վերածել իր գիտակցութիւնը, և մանաւանդ այն պատճառով որ դաւադրական գործունէութեան մէջ գտնուող թուրք ժողովուրդը. — ինչ դառն հեզութիւն — տակաւին լայն ու բարեմիտ վստահութիւնը կը վայելէր յաղթող ու գրաւող իշխանութեանց»:

Եւ Ֆրանսական գրաքննութեան կաշկանդումներուն տակ հրատարակուած թերթ մը պիտի չ'կրնար ասկէ աւելի որոշ և աւելի ընդլայնուած կերպով մը արտայայտուելու տիրող կացութեան մասին:

Եւ «տ'րիէ մը ի վեր» Կիլիկիոյ մէջ գործուած այս քաղաքական սխալները մատնանշեց նոյն իսկ Le Temps թերթը (27 ապրիլ 1920), ուր կը կարդանք. «Միթէ Կիլիկիոյ դէպքերը կանխասացուած չէին Հոկտ. 12 էն ի վեր ժէներալ Ֆրանչէ տ'Էսքէրէի կողմէն փաթիլ ուղղուած տեղեկագրով»:

Աւելորդ չեմ համարիր հոս յառաջ բերել նաև հատուած մը Ատանայի ներգաղթի և Հանրային Նպաստից Գրասենեկի պիտ. Պ. Կանեօի 1920 Մայիս 4ին, Col. Brémond ի ներկայացուցած Համար 12771 R Յիշատ.

կազդեմ, զոր ճամբորդ Ֆրանսացի մը իմ տրամադրու-
թեանս տակ կը դնէ, օրինակելով Col. Brémont ի գը-
րասենեկէն, և որ մասնաւորապէս ինծի այցեկեց ցաւակ-
ցութիւն յայտնելու այս դատապարտութեամբ ինծի ե-
ղած անիրաւութեան համար:

«... Ուրեմն կ'երեւի, թէ Հաճըն դատապարտուած է
անձնատուր ըլլալու ուշ կամ կանուխ:

«Հաճընի անկումը, առանց զայն փրկելու ձեռնարկ
մը եղած ըլլալու, Ֆրանսական ուղղեցութեան տեսա-
կէտով պիտի ունենայ այնպիսի կարեւորութիւն մը զոր
կարելի պիտի չըլլայ սքողել:

«Ան իբրեւ հիմ պիտի ծառայէ սաստիկ պայքարի մը
եւրոպական և Ամերիկեան կարծիքին մէջ:

«Բաց աստի ընդհանուր դէպքերէն կամ դանազան
նախընթացներէ հետեցընելով պիտի ըսեն... Հաճըն
յարձակում կրեց Բէմալականներէն միմիայն անոր հա-
մար, որ Ֆրանսացիք զայն իրենց իշխանութեան տակ
առին: Բայց Ֆրանսացիք բան մը չկրցին ընել հոն
կարգ կանոնը հաստատելու և պաշտպանելու Բրիտանի-
այ ժողովուրդը, որ Ֆրանսացիներուն կողմը բռնեց:
Հաճըն պիտի կրնար պաշտպանուիլ և փրկուիլ առանց
կաթիլ մը արիւն թափելու: Հարիւրաւոր Հայեր ինք-
զինքնին կը արամադրէին, բաւական էր անոնց քիչ մը
ռազմանիւթ տալ: Այդ բանը սակարկեցին անոնց հետ,
յետոյ մերժեցին: Ինչո՞ւ. որովհետեւ հակառակ գոր-
ծուած բոլոր սոսկումներուն, Ֆրանսական քաղաքա-
կանութիւնը ուզեց խնայել թուրքերը. ան չ'ուզեց,
իբր անկարողութիւնը յայտարարելով հանդերձ, զանոնք
պաշտպանել, ներել հայերուն որ իրենք պաշտպանեն
ինքզինքնին:...

«Ամէն պարագայի մէջ այս ընծայուելիք զիւրութիւն-
ները Ֆրանսական իշխանութիւնները գերծ պիտի կա-
ցուցանէին Կիլիկիոյ քրիստոնեայ ժողովուրդներու հան-
դէպ անտարբերութեան, ամեն մեղադրանքէ, առանց

զնասելու անկէ ստացուելիք հնարաւոր արդիւնքնե-
րուն:»

Պ. Նախագահ. Ես գեռ չ'կրցի ըստնել, թէ պատե-
րազմական ատեանին կողմէն ինծի դէմ սարքուած դա-
տաւարութիւնն ու պատապարտութիւնը ի՞նչ չարժա-
ւիթներու և օրինական ի՞նչ հիմքերու վրայ դրուած են:
Իմ բացակայութեանս միջոցին, և մարտ 13 ին ռումբի
մը պայթումը տեղի կ'ունենայ տանս մէջ, և այդ պայ-
թումին հետեանքով կըսպաննուի եղբայրս, Վռամչա-
պուհ Սերոբեան: Պայթումի և ռումբի պարագաւ ի՞նչ
առնչութիւն, և ի՞նչ կապ ունի ինծի հետ: Արդէն Պատ.
ատեանին կողմէն եղած հարցաքննութեան մը պահուն Ա-
տանայի Հայ Սզգ. Միութեան ատենապետ՝ Տքա. Գ.
Վարդապետեան, Իբրեւ պարկեշտ մարդ, յայտարարած
էր, թէ 1. — «Մուշեղ Արքեպիսկոպոս ա՛յնքան ա-
նարչիտ է, որքան կը խորհիք, թէ անարչիտ եղած
ըլլան ամբողջ Կիլիկիոյ պաշտօնական մարմինները»: Թէ
2. — «Մուշեղ Արքեպիսկոպոս որսի հրացաններէ զատ
ուրիշ հրացան չ'ունէր, և եթէ «ւնեցած ըլլար մենք
տեսած պիտի ըլլայինք, և հետեաբար եթէ ռումբեր և
արգիլուած զէնքեր գտնուած են, իր բացակայութեան
միջոցին պէտք է հոն փոխադրուած ըլլան»: Թէ 3. —
Վռամչապուհ Սերոբեան սպասաւորի և պահապանի
դեր մը միայն ունէր, և ո՛չ թէ զաղափարակցի մը
դիրքը իր եղբոր տանը մէջ»: Այս որոշ և իրողութիւն-
ները մերկապարանոց պարզող վկայութիւններէն վերջ,
չեմ գիտեր, թէ ի՞նչ վկայութիւններու, ի՞նչ փաստերու
վրայ հիմնուած, պատերազմական ատեանը յարաբե-
րութեան գիծեր կը չինէ իմ և եղբորս միջև, բռնի ջան-
քերով զիս մեղսակից ընելու համար մէկու մը, որ իր
ազգային նուիրական պարտականութիւններուն դժ-
բախտ զոհն է եղած, սխալ և կործանարար քաղաքա-
կանութեան մը ստեղծած գժբախտ պարագաներու հե-
տեանքով:

Ատանայի պատերազմական ատեանը քննութեամբ մը պէտք էր տեղեկացած ըլլար, թէ ես Ատանայէն ժեկնեցայ Յունվար 4 ին, երբ հայկական բնաջնջումի եղեռնը չէր չլիթայագերծուած: Cap. André ի գործած քաղաքական սխալներուն հետեանքով սխալներ զոր շարունակ հովանաւորեց Col. Brémond — տեղի կ'ու- նենան Մարաշի ցաւալի ղէպքերը, և անոնց հետեան- քով կը սարքուի Յունվար 31 ի Ատանայի մէջ կա- տարուած ժողովրդական ցոյցը իբրեւ բողոք իրաց ընդ- վըզեցուցիչ և յուզումնալից կացութեան հանդէպ: Թէ- պէտ ժեկն. Տիւֆիէօ, Կիլիկիոյ Վեհ. Կաթողիկոսին և Պ. Մ. Տամատեանի ներկայութեան կը յայտարարէ, թէ «Մարաշի ղէպքը պիտի չկրկնուի այլևս»: Բայց Հայ ժողովուրդը քիչ յետոյ դժբախտ հանդիսատեսը կըլլայ նոր և ոչ նուազ դժբախտ և ընդվզեցուցիչ պա- տահարներու Ֆէքէի, Հաճընի և Ամանոսի կողմերը, ո- բոնք վերեւ յիշուած հանդիսատեսը ապահովութիւններու հերքումներն էին: Եւ վերոյիշեալ ապահովութիւննե- րուն նանրութեան յաջորդող իր հիասթափումներէն վերջ ժողովուրդը այլևս համոզուեցաւ թէ խօսքին ու գործքին միջև մեծ անջրպետ մը կայ: Եւ իրերու ա- մենաբնական հետեանքով ժողովրդական թերահաւա- տութիւնը ծայր տալ սկսաւ:

«Թէ այս հաւաստիքը — կը գրէ «Հայ Զայն» իր 18 Մարտ թիւով — և թէ ձեռք առնուած միջոցները բաւական եղած չէին, սակայն, բացարձակ ապահովու- թիւն ներշնչելու ժողովուրդին: Թերահաւատութիւնը անոր մօտ կար ու կը մնար զգալիօրէն: Հաճընէն առ- նուած լուրերը ապացուցին, թէ այս տխուր թերահա- ւատութիւնը դժբախտաբար արդար պիտի չըլլայ մե- ղադրել»:

Եւ ահա, ամբողջ Կիլիկիոյ Հայութեան սպառնացող վտանգի միջոցին, Հայերու սրտին մէջ ստեղծուած քե- բահաւատութիւնն է, որ ժողովուրդը կը մղէ վստահելու

իր սեփական ուժերուն, իր զէնքին, և իր ինքնա- պաշտպանութեան կորովին ապաստանելու, արժեցնելու համար իր ապրելու մարդկային իրաւունքը: Եւ այս բացառիկ կերպով անհանդուրժելի պարագաներու մի- ջոցին է որ, — վերջին քաղած նոր տեղեկութիւննե- րուս համաձայն — իրաւասուններու կողմէ եղբօրս կը պարտադրուի ռումբերու շինութեան գործը, զոր սի- րով կը ստանձնէ ազգային ինքնապաշտպանութեան և Ֆրանսական զրօշին յաղթանակին ու փառքին համար: Այս ամենը տեղի կ'ունենան իմ բացակայութեանս և առանց իմ գիտութեանս: Եւ եթէ երբեք եղբայրս ա- ռանց իմ գիտութեանս և առանց իմ հաւանութիւնս ստանալու ռումբերու պատրաստութիւնը տանս մէջ կատարելու հարկադրուած է, պատճառը այն է, որ ես առանց գիտնալու թէ կրնար եղբօրս այդպիսի աշխա- տութիւն մը պարտադրուիլ, քանիցս գրած էի որ տունս մինակ չ'իջողու և չ'հեռանայ տունէս մինչև իմ վերա- դարձս: Ըսածներուս ի հաստատութիւն պատերազմա- կան ատեանը կրնար լսել Պ. Կարապետ Ալըզեանը, որ հաւանաբար պիտի կրնար ցոյց տալ Պոլսէն իրեն գրած նամակներս: Որովհետեւ այլապէս, եթէ ամենաթեթեւ կասկած մը ունենալի եղբօրս վիճակուելիք այդպիսի գործի մը մասին, զինքը ազատ պիտի կացուցանէի, և տանս պահպանութիւնը պիտի յանձնէի ուրիշի մը: Ես կը մեղադրեմ եղբայրս, որ իմ տանս մէջ կատարած է, անխոհեմաբար, իր վտանգաւոր գործը: Արդէն վերը ըսած եմ թէ այս պատրաստութիւնը կ'ձգտէր մէկ կողմէն հայերու պաշտպանութեան, ընդհանուր ջարդի և բնաջնջումի վտանգի պահուն, և միւս կողմէն Ֆրանսա- կան զրօշին, զոր թուրքեր արհամարհած և անարգած էին տեղ տեղ: Բարեբախտաբար թէ դժբախտաբար Կի- լիկիոյ զանազան կողմերուն վրայ հայերը հարկադրուե- ցան, սկսածայօրէն, բռնադատուած Ֆրանսական բա- նակի կողմէն իրենց պաշտպանութեանը մասին ցոյց

տրուած անտարբերութեան հետեանքով, զբաղիլ ինքնապաշտպանութեան յատկացուած ուղւմբերու և զէնքերու շինութեան: Օրինակով խօսինք:

Այնթապի ժողովուրդը, իր տարագրութենէն հազիւ վերադարձած, կը մասնուի թուրք յարձակումներուն: Թէպէտ անօթի, բայց ինքնապաշտպանութեան զգացումն և իրաւունքէն թելադրուած, կուրծք կուտայ վրտանգին, և տէրը կը դառնայ կացութեան: Եւ երբ Ֆրանսական ոյժերը չեն հետաքրքրուիր հայ թաղերով, և կ'առանձնանան իրենց զօրանոցները, երբ թուրքեր՝ պարտուած իրենց յաճախակի յարձակումներուն մէջ, կը հարկադրուին Սուպուրճի և Պալըզլը թաղերէն վարքաշուիլ, անօթի, բայց ազգային ու մարդկային արժանիքէն հերոսացած հայերը կը կազմակերպուին իրենց գրաւած թաղերուն մէջ, և խնամտութեան բաժանումի սկզբունքով, իւրաքանչիւր խմբաւորումի կը պարտադրեն ինքնապաշտպանութեան աշխատանք մը: Ահա այդ հարկեցուցիչ գործունէութեան հետեանքով, «Այնթապի բոլոր հայ արհեստաւորները միանալով զինարան մը կազմած էին, ուր կը պատրաստուէին ուղւմբ, վառօդ, փամբուշտ: Պատրաստած էին նաև չորս թընդանօթներ» «Կիլիկիա» թիւ 309): Զեզի կը թողոււմ խորհիլ, թէ ուէ հայ պիտի ուզէ՞ր այս տեսակ վտանգաւոր ձեռնարկներ ընել, եթէ երբեք գտնուած ըլլար կառավարութիւն մը կամ բանակ մը, որ յօժարութիւնը ունենար, որ կարողութիւնը ունենար ոճրագործ թուրքերուն կողմէ Կիլիկիոյ հայերուն հրամցուած մահուան բաժակը խորտակելու: Զեզի կը թողոււմ դատել, թէ ո՞ր մարդկային խիղճ պիտի կրնար դատապարտել Հայը, իր ազգային և անհատական պաշտպանութեան գործին տրամադրած ըլլալուն համար, անձնուիրաբար, իր գործունէութիւնը, իր խելքը, իր կարողութիւնը, իր ճարտարութիւնը, իր կեանքը: Եւ սա միայն գիտեմ, թէ, ինչպէս գրած եմ ժեն, Տիւֆիէօի, եղբայրս զոհն է այն

սխալ քաղաքականութեան, զոր Կիլիկիոյ մէջ կիրարկեցին Col. Brémont ներ և Cap. André ներ, և որ անհաշտելի կը մնայ Ֆրանսայի ասպետական աւանդութիւններուն հետ:

Որովհետեւ ինչպէ՞ս զէնքի և ուղւմբի պատրաստութեան չ'ընթերցին Կիլիկիոյ Հայերը, քանի որ Ֆրանսական բանակը վտանգը հրաւիրելէ յետոյ միևնա՛յ կը թողու Հայերը և ժեն. Տիւֆիէօ Մայիս 2 ին Ատանայի մէջ սարքուած Հայկական միթինկի գրի առած օրակարգին ի պատասխան, Մայիս 5 թուականով և Համար F 1004/R պաշտօնագրով, ի միջի այլոց սապէս կը պատասխանէ.

«Ֆրանսա, որ շատ բան ըրաւ Հայերուն համար, ո՛չ մէկ վայրկեան և ո՛չ ոքի հանդէպ, յանձնառու եղաւ ընաւ, ո՛ր և է պարագայի և Կիլիկիոյ ուէ կէտին վրայ, բոլոր Հայերու կեանքը և ինչքը երաշխաւորելու»:

Իսկ Ֆրանսական Սրեկեան բանակի ցոյց տուած այս տկարութեան իբրեւ չքմեղանք, Col. Brémont իր Մայիս 4 թուակիր և Համար F I 1933/2 պաշտօնագրով սապէս կը գրէ.

«Եւրոպական պետութեանց քաղաքական տարբերութիւններն են պատճառ միջոցներու պակասին. ո՛չ Հայ ժողովուրդը, ո՛չ իր ղեկավարները և ո՛չ ալ տեղական իշխանութիւնները տրամաբանօրէն չէին կրնար անոր պատասխանատուններն ըլլալ»:

Միթէ այս պաշտօնական տողերը որոշապէս իրաւունք չ'են տար Հայերուն իրենց ինքնապաշտպանութեանը պատրաստուելու:

Իմ դատապարտութեանս տրամաբանական բացատրութիւնը կը գտնուի Col. Brémontի և իր արբանեակներուն հետեւած գաղտնի քաղաքականութեան մէջ. նպատակ ունենալով Կիլիկիոյ սահմաններէն դուրս վանել, ամեն Հայ որ անձնական արժանիք մը և կամ ընկերական կամ ազգային ոյժ մը կը ներկայացնէ:

Երկրորդ պարագայ մըն տր կայ, որ աւելի ևս կը չեղտէ ինծի դէմ եղած դատաւարութեան և դատաւարութեան ապօրէն և անիրաւ բնոյթը: — Կառավարութեան Քոմիտէն՝ Տը Կօ, որ ինծի դէմ ստեղծուած դատը և իր պահանջներն ու եզրակացութիւնները կը բերէ Պատերազմական Ատենան, միևնոյն ժամանակ իմ տանս չկողոպտուած, մնայորդ գոյքերն ու կարասիները կը յանձնէ Եէրիի դատարանին, յանձնարարելով որ զանէ պահուած եղբորս ժառանգորդները, և անոնց յանձնէ այդ գոյքերը: Իբրեւ հանգուցեային գոյքերը՝ Ասով իսկ, ուրեմն, ան կը մերժէ ձանձաղ, թէ այդ տունը իմն էր, և տան գոյքերն ու կարասիները ինծի կը պատկանէին: Այս պարագային, ուրեմն, այլ ևս ես ի՞նչ յարաբերութիւն կրնայի ունեցած ըլլալ եղբորս և անոր տանը հետ: Միւս կողմէն այդ տունէն գրաւուած թուղթերուս մէջ կարելի եղաւ գտնել փաստ մը, մեղսակցութիւն մը կամ գաղափարի միութիւն մը ստեղծելու համար իմ և եղբորս միջև: Արդեօք գտած են երբեք Փրանսական իշխանութիւններու դէմ սարքուած դաւադրութեան մը հետքերը: Պատասխանատու եմ բոլոր գրածներուս, և եթէ իմ Journal-իս մէջ ունեցած նօթերս օրը օրին ցոյց կուտան կարգ մը Փրանսացի պաշտօնեաներու ապօրինի գործերը, ես պատրաստ եմ փաստելու իմ գրածներս, որոնք իմ դատաւարութեանս վճռելու հանգամանքը չունին:

Ուրեմն, Պատերազմական Ատենան կ'ամ պէտք է ընդունէր թէ այդ տունը իմն չէր, և հոն պատահած ո՛ր և է դէպքի մը պատասխանատուն չէի կրնար եղած ըլլալ, կամ պէտք էր ընդունէր, թէ այդ տունը իմ էր, այն ատեն յայտնաբերուող անիրաւութիւն մը կը գործէր իմ գոյքերս արամադրելով սպաննուած եղբորս ժառանգորդներուն:

Միակ և բացարձակ իրողութիւնը սա է, թէ այդ տունը ինծի կը պատկանէր, և եղբորս յանձնուած էր

անոր պահպանութիւնը, իմ բացակայութեանս միջոցին: Եւ ես ո՛ր և է օրէնքով պատասխանատու չեմ կրնար նկատուիլ եղբորս կողմէն կատարուած ո՛ր և է արարքի համար. եթէ այդ արարքը պատասխանատուութեան հանգամանքն իսկ ունենար, անոր պատասխանատուն ինքն է ու կը մնայ:

Հետեւաբար նկատի ունենալով ինծի դէմ եղած անիրաւ և ապօրէն դատաւարութիւնն հիմ կազմող չորս նկատումները.

Ա. — Կը բողոքեմ իբրեւ պարկեշտ մարդ և բոլոր ազգին կողմէ պատուած՝ Հայ Արքեպիսկոպոսի հանգամանքովս չառագործեցող ընկերակցութեան համար Պատերազմ. Ատենան նկատումին դէմ, կը բողոքեմ Պատերազմական Ատենան կողմէն իւրացուած, կառավարութեան Քոմիտէին այդ նկատումին դէմ, նկատելով զայն դիտումնաւոր և քաղաքական նկատումներով ու յետին մտքերով կազմակերպուած վատահամբաւութիւն մը:

Բ. — Կը բողոքեմ Պայքուցիկ գործիքներու շինութեան ու պահպանութեան զրպարտութեան դէմ, հիմնուելով վերը մէջ բերուած դէպքերուն և պարագաներուն վրայ, որոնք բաւարար կերպով ցոյց կուտային, թէ անոնց գոյութիւնն ու պատրաստութեան գործը առթուած է Մարաշի դէպքերէն և Կիլիկիոյ վտանգաւոր կացութենէն, երբ ես կը բացակայէի Ատանայէն, և հետեւաբար ո՛չ տեղեկութիւն և ո՛չ մասնակցութիւն կրնայի ունեցած ըլլալ անոնց շինութեան և պահպանութեանը մասին:

Գ. — Կը բողոքեմ «գեւեղ և պատեհաւորական ուսգմանիւթ ունեցող» ամբաստանութեան դէմ, որովհետեւ արդէն հաստատուած է, թէ ես սեփական երկու

զէնք միայն ունեցած եւ տանս մէջ, և այդ զէնքերը կրելու արտօնուած պաշտօնապէս, կառավարութեան կողմէն ինծի տրուած No. 30, Ապրիլ 1919 Permis de port d'armes ով մը, և թէ հետեւաբար պատասխանատու չեմ կրնար նկատուիլ իմ բացակայութեանս, առոնց իմ գիտութեանս, և պարագաներէն հարկադրուած եղբորս ունեցած զէնքերուն:

Դ.— Կը բողոքեմ ինծի վերագրուած «անխոհեմութեան պատճառով մատչելի չընտրեալ մեղսակցութեան» համար իբր անհեթեթ, և ճիւղային զրպարտութիւն մը:

Եւ կը խնդրեմ, որ յանուն մարդկային իրաւանց և արդարութեան, Պատերազմական ատեանը, անգամ մըն ալ զբաղի այս դատով, և հիմնուած մեր կողմէն տրուած բացատրութիւններուն վրայ:

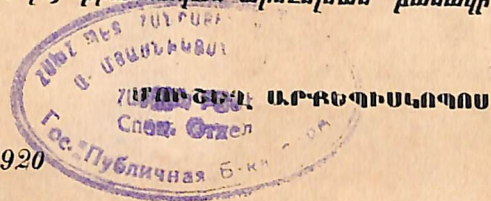
1.— Զնյէ ինծի դէմ արձակուած դատավճիռը:

2.— Ինծի վերադարձնէ տնական գոյքերս ու կարասիներս, ինչպէս նաև բոլոր թուղթերս:

3.— Եթէ կան կողոպտուած գոյքեր ու դրամներ, հետամուտ ըլլայ զանոնք գտնելու և վերադարձնելու ինծի, հակառակ պարագային, անոնց արժէքը տուժել տալու բոլոր անոնց, որոնք այդ գողութեան մասնակցեցան ընդհ. ապահովութեան տեսուչ Mons. Galtier ի առաջնորդութեամբ:

Իմ այս խնդիրքս ու պահանջումներս կընեմ ո՛չ միայն յարգուած տեսնելու համար իմ անհատական իրաւունքներս, որոնք ապօրէն կերպով բռնաբարուած են պատերազմական ատեանին կողմէն, այլ և փրկելու համար մեր սիրած Ֆրանսայի բրէսթիմն ու պատիւը, որ կը հարուածուի պատեզմ. ատեանին վճիռով:

Կը յուսամ թէ Ձեր Վսեմութիւնը կը լսէ անիւաւ և ապօրէն կերպով դատապարտուած Հայ Արքեպիսկոպոսի մը այս արդար բողոքը, և պատեզմ. ատեանին սխալը դարմանելով չ'հարկադրեր զիս աշխարհի քաղաքակիրթ մարդկութեան խղճին ու զատուտանին ենթարկելու դատ մը, որ տառապող կիլիկեցիին դատն է, և որ իր այժմու վիճակով դատապարտութիւնն է թէ՛ արդարութեան և թէ՛ ֆրանսական արեւելեան բանակի պատուին:

15 Մայիս 1920

201

4525

0000539

2013

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0000539

